॥ श्रीगणेशदत्तगुरुभ्योनमः ॥

१२ विषयः- शिक्षण अर्थ फायदे उपसंहार.

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः

विषय:- षड्रिपू अर्थ फायदे तोटे उपसंहार

षड्रिपू म्हणजे सहा शत्रु कोणाचे? तर अर्थात मनुष्याचे कारण जन्मा-
वैरांना शत्रु नसतात. आतां हे शत्रु कोणते तर काम, क्रोध, मोह, लोभ, मद, मत्सर
हे सहा शत्रु होत व ते हळूहळू मनुष्यापाशीं जाऊन त्याचा नाश करितात. ज्याप्रमा-
णे एखादा धूर्त मनुष्य एखाद्याच्या घरांत शिरून त्याला आपण मित्र आहे अ-
से दाखवितो व हळूहळू त्या मनुष्याचा नाश करितो त्याप्रमाणेंच हे शत्रू आहेत.
आतां आपण हे सर्वजण कसे आहेत तें पाहूं. या रिपूपैकीं पहिला जो काम तो ~~अत्यंत~~ अ-
त्यंत अहितकारक आहे. त्यानें मोठमोठ्या तपस्व्यांना आपल्या तपापासून भ्रष्ट केलें.
सर्व योग्यामध्ये श्रेष्ठ असे जे शंकर त्यांनासुद्धां या कामानें आपला प्रभाव दाखवि-
ला. याचप्रमाणें विश्वामित्रानें केलेलें ६०००० वर्षांचें तप नाश केलें आणि नारद ऋषीला-
ही कामानें सोडलें असा, सर्वांना आपल्या मार्गापासून भ्रष्ट करणारा असा हा मदन
आहे म्हणून त्याचा अंगीकार न करतां त्याला दूर टाकून द्यावें म्हणजे मनुष्य चांगल्या
मार्गाला आईल. आतां दुसरा रिपू क्रोध तो यापेक्षां अहित करणारा आहे. कारण या
क्रोधामुळे मोठमोठे उदयाला आलेकीं राष्ट्रें देशोधडीस गेली. हा क्रोध उत्पन्न झाल्या-
नें मनुष्याचें अकल्याण होतें. आतां एखाद्या मनुष्याचा दुसऱ्या एकानें अपराध
केला तर तो मनुष्य क्रोधाला बळी पडून त्या मनुष्याचा खून करितो आणि लोकामध्ये
फजिती पाऊन शेवटीं आपला प्राणही गमावून बसतो. या क्रोधापासून ईर्ष्या, द्वेष,
असूया इत्यादि अवगुण उत्पन्न होतात. एखादा आचरणानें चांगला असला कीं
मी त्याच्यापेक्षां चांगला होईन असें मनुष्याला वाटतें. परंतु तो आचरणानें त्या म-
नुष्याइतका चांगला होत नाहींच तर तो लोकांकडून अपमान पावतो. व नंतर जो
चांगला मनुष्य असतो त्याचा द्वेष करितो व त्याचे जे गुण असतील ते दोष आ-
हेत चांगले गुण नाहींत असें लोकांना सांगतो. परंतु लोक कोहीं अशा मनुष्याचें
ऐकत नाहींत, व त्याची सर्व लोकांमध्यें फजिती होते. असा जो क्रोध त्याचा अवलं-
ब न करतां त्याला दूर टाकून द्यावें. आतां लोभ कसा आहे तो पाहूं. लोभानें पुष्कळांचें
नुकसान झालें आहे. "लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते, लोभान्मोहश्च ना-
शश्च लोभः पापस्य कारणम्," लोभापासून काम, क्रोध, मोह इत्यादि उत्पन्न हो-
तें व शेवटीं या लोभामुळें त्या मनुष्याचा नाश होतो. या लोभापासून मनुष्याच्या
हातून अनेक पापें घडतात. हरीण हा तृणाच्या मोहामुळें आपल्यावर आलेलें संक-
ट विसरून जातो व शेवटीं व्याधाकडून मारला जातो एखाद्याची स्त्री चांगली
असली आणि तिच्यावर एखाद्या मनुष्याची प्रीती बसली आणि ती स्त्री जर-

त्या मनुष्याला प्राप्त झाली नाहीं तर त्याला क्रोध येऊन तो त्या मनुष्याचें नुकसा-
न करण्यास प्रवृत्त होतो व शेवटीं बंधनांत पडतो म्हणून या लोभाचा कोणीही स्वी-
कार करूं नये. आतां या लोभापासून फायदा आहे तो कोणता तर हा लोभ ईश्वराचें ठि-
काणीं जडल्यास त्या मनुष्याच्या अनंत जन्मींच्या पापराशी जळून जाऊन तो
ईश्वराचे जवळ जातो. असा लोभापासून फायदाही आहे. परंतु हा लोभ सत्कर्माकडे अ-
सावा. आता मोह हा फार अकल्याणकारक आहे. या मोहानें अनेकांचें नुकसान झा-
लें आहे. कोणत्याही पदार्थाचा मनुष्याला मोह असूं नये. भरत राजाला मृगबा-
ळाच्या मोहामुळें तीन जन्म घ्यावें लागले. या मोहानें कित्येकांना धुळीस मिळवि-
लें आहे. म्हणून या मोहाचा सर्व लोकांनीं प्रतिकार करावा. आतां मद हा कसा
आहे तो आपण पाहूं. या गर्वाच्या योगानें रावण, दुर्योधन यांच्यासारखे मोठ-
मोठ्या अत्युच्च शिखरास चढलेले लोक एका क्षणांत नाहींसे झाले. द्रव्यमदा-
मुळें इंद्रानें दुर्वास ऋषींचा अपमान केला व त्यांच्या शापामुळें आपलें सर्व गमा-
वून बसला. त्याचप्रमाणें भीम हा गर्वामुळें मरून गेला त्याचप्रमाणें त्याचे तीन
भाऊ कोणाला आपल्या विद्येचा तर कोणाला आपल्या रूपाचा गर्व होता त्या-
मुळें मरून पडले. एकटा धर्मराज गर्वरहित असल्यामुळें तो देहासकट
एकटा इंद्राच्या रथांत बसून स्वर्गलोकीं गेला. असा गर्व हा मनुष्याचें
नुकसान करणारा आहे म्हणून याचा कोणीही अंगिकार करूं नये. आतां
दंभ कसा आहे तो पाहूं. एखादा दांभिक मनुष्य या जगांत कधीं फजीती पावतो
तें आपणास ठाऊकच आहे. म्हणून आपण हा दंभ सोडून द्यावा. मत्सर हा
अहितकारक आहे कारण एखाद्याचा मत्सर करितां करितां त्या मनुष्याला बुद्धी
होते कीं हा मनुष्य आपलें ऐकत नाहीं म्हणून तो मनुष्य त्याला आपल्या बळानें
त्रास देतो व शेवटीं आपलाच नाश करितो. म्हणून मत्सर कोणीही करूं न-
ये. मयसभेंत दुर्योधनाला जलाचे ठिकाणीं स्थलभास झाल्यामुळें तो पा-
ण्यांत पडला. व त्याला धर्मराजाची चाकरमाणसें हसलीं तेव्हा दुर्योधनानें धर्म-
राजाचा मत्सर करून शेवटीं तो नाश पावला. असो असे षड्रिपू आहेत त्यां-
चा कोणीही अंगिकार करूं नये. षड्रिपूंच्या योगानें मनुष्य संसारांत गुंततो व
शेवटीं मायेंत सांपडून यमाकडून मार खातो म्हणून यांचा शक्य तितका म-
नुष्यानें प्रतिकार करावा. असें केल्यानें त्याचें कल्याण सर्व प्रकारें हो-
ईल. या षड्रिपूंत गुंतण्याची मला बुद्धी होऊं नये. म्हणून ईश्वराजवळ प्रार्थना
करून मी हा निबंध पुरा करतो.

दत्तात्रय धुंडिराज कवीश्वर.

त्या मनुष्याला प्राप्त झाली नाहीं तर त्याला क्रोध येऊन तो त्या मनुष्याचें नुकसा-
न करण्यास प्रवृत्त होतो व शेवटीं बंधनांत पडतो म्हणून या लोभाचा कोणीही स्वी-
कार करूं नये. आतां या लोभापासून फायदा आहे तो कोणता तर हा लोभ ईश्वराचें ठि-
काणीं जडल्यास त्या मनुष्याच्या अनंत जन्मींच्या पापराशी जळून जाऊन तो
ईश्वराचे जवळ जातो. असा लोभापासून फायदाही आहे. परंतु हा लोभ सत्कर्माकडे अ-
सावा. आतां मोह हा फार अकल्याणकारक आहे. या मोहानें अनेकांचें नुकसान झा-
लें आहे. कोणच्याही पदार्थाचा मनुष्याला मोह असूं नये. भरत राजाला मृगाच-
च्या मोहामुळें तीन जन्म घ्यावें लागले. या मोहानें कित्येकांना धुळीस मिळवि-
लें आहे. म्हणून या मोहाचा सर्व लोकांनीं प्रतिकार करावा. आतां मद हा कसा
आहे तें आपण पाहूं. या गर्वाच्या योगानें रावण, दुर्योधन यांच्यासारखे [illegible]
च्या अत्युच्च शिखरास चढलेले लोक एका क्षणांत नाहींसे झाले. द्रव्यमद[illegible]
मुळें इंद्रानें दुर्वास ऋषींचा अपमान केला व त्यांच्या शापामुळें आपलें सर्व [illegible]
लवून बसला. त्याचप्रमाणें भीम हा गर्वामुळें मरून गेला. त्याचप्रमाणें त्याचे तीन
भाऊ कोणाला आपल्या विद्येचा तर कोणाला आपल्या रूपाचा गर्व होता त्या-
मुळें मरून पडले. एकटा धर्मराज गर्वरहित असल्यामुळें तो देहासकट
एकटा इंद्राच्या रथांत बसून स्वर्गलोकीं गेला. असा गर्व हा मनुष्याचें
नुकसान करणारा आहे म्हणून याचा कोणीही अंगिकार करूं नये. आतां
दंभ कसा आहे तो पाहूं. एखादा दांभिक मनुष्य या जगांत कशी फजीती पावतो
तें आपणास ठाऊकच आहे. म्हणून आपण हा दंभ सोडून द्यावा. मत्सर हा
अहितकारक आहे कारण एखाद्याचा मत्सर करितां करितां त्या मनुष्याला बुद्धि
होते कीं हा मनुष्य आपलें ऐकत नाहीं म्हणून तो मनुष्य त्याला आपल्या बलानें
त्रास देतो व शेवटीं आपलाच नाश करितो. म्हणून मत्सर कोणीही करूं न-
ये. मयसभेंत दुर्योधनाला जलाचे ठिकाणीं स्थलभास झाल्यामुळें तो पा-
ण्यांत पडला. व त्याला धर्मराजाची चाकरमाणसें हसली तेव्हां दुर्योधनानें धर्म-
राजाचा मत्सर करून शेवटीं तो नाश पावला. असो असे षड्रिपू आहेत त्यां-
चा कोणीही अंगिकार करूं नये. षड्रिपूंच्या योगानें मनुष्य संसारांत गुंततो व
शेवटीं मायेंत सापडून यमाकडून मार खातो म्हणून यांचा शक्य तितका म-
नुष्यानें प्रतिकार करावा. असें केल्यानें त्याचें कल्याण सर्व[illegible] हो-
ईल. या षड्रिपूंत गुंतण्याची मला बुद्धि होऊं नये. म्हणून ईश्वराजवळ प्रार्थना
करून मी हा निबंध पुरा करतो.

दत्तात्रय धुंडिराज कवीश्वर.

ते त्याप्रमाणें आपल्या धर्माचा प्रसार करीत नाहींत कारण तसें केल्यानें लोक त्यांच्या
र उलटून त्यांचा नाश करतील म्हणून हळू हळू ते आपल्या धर्माचा प्रसार चांगल्या री
पण पुष्कळ करीत आहेत. आमच्या देशामध्यें ब्राह्मणांना शूद्रप्रमाणें व श
णाप्रमाणें वागवेंसें वाटतें याचें कारण काळच होय. पूर्वकालीं बाकीचे तीन वर्ण ब्राह्मण
लीन होते परंतु हल्लीं बाकीचे लोक ब्राह्मणांचा द्वेष करितात. याचें कारण ते आपल्या धर्मा
नें वागत नाहींत. पूर्वीं ब्राह्मण आपापल्या कर्तव्याप्रमाणें, आपल्या धर्माप्रमाणें वागत
होते. म्हणून 'ब्राह्मणो मम दैवतम्' असें प्रत्यक्ष भगवंतांनीं म्हटलें आहे. अशा
रें ब्राह्मण देवादिकांना सुद्धां आवडत होते परंतु हल्लीं ब्राह्मण देवांना आवडत नाहींत
तर मनुष्यांना देखील आवडत नाहींत. हल्लीं इंग्रजी शिकलेल्या लोकांना हे धर्म
च का [illegible] विचारिलें असतां हे आमचे वडील नाहींत आमच्या घरीं राहिलेले
म्हणून आहेत अशीं उत्तरें ते लोक देतात. याप्रमाणें लोकांना आईबापांची सुद्धां किंमत नाहीं
'मातृदेवो भव,' 'पितृदेवो भव,' असें वेद सांगत आहेत परंतु तिकडे कोणाचेंही लक्ष
हीं. म्हणजे धर्मानें वागण्याची कोणालाही इच्छा नाहीं. आतां धर्म प्रत्येकानें जो आचरण
रायचा तो स्वधर्मच केला पाहिजे परधर्म केव्हांही आचरण करूं नये, तो आचरण केल्यानें दुः
खें होतात कारण दुसऱ्यां लोकांत मिसळले म्हणजे परधर्म आचरण केला असतां आप
ला जो धर्म असतो त्या धर्मामधील लोक आपल्याला बहिष्कृत करितात व परधर्मी
य लोकही बहिष्कृत करितात कारण तो खरा त्या धर्माचा नसतो. म्हणजे तो मनुष्य या
तही नाहीं व त्या धर्मांतही नाहीं म्हणजे मधेंच तो मनुष्य राहातो. म्हणून प्रत्येक मनु
ष्यानें आपापल्या धर्माप्रमाणें वागावें परधर्म आचरण करूं नये. असा स्वधर्म
आचरण करण्याकरितां निरंतर माझी बुद्धी असो याप्रमाणें गजाननाजवळ
प्रार्थना करून मी हा निबंध पुरा करितो.

दत्तात्रय धुंडिराज कवीश्वर.

श्रीदत्तप्रसन्न.

विषय:- धर्म, [illegible] त्याची व्याख्या. त्यापासून फायदे. उपसंहार.

सभासद हो आज मी धर्म या विषयावर कांहिं बोलणार आहे. त्यांत जे कांहीं दोष-
[illegible]तील ते टाकून देऊन गुण ग्रहण करा. आजचा विषय धर्म हा आहे. धर्म म्हणजे वेदांतीं
[illegible]न संध्यादिक कर्में जी सांगितली आहेत तीं कर्में करणें व सर्वांना सुख देणें त्यासच धर्म म्ह[illegible]
[illegible] हा धर्म प्रत्येकानें आचरण केला असतां त्यास सुख होऊन अंती स्वर्गप्राप्ती होते. प्रत्येक-
[illegible] सुख मिळविण्याकरितां झटत असतो परंतु त्यास सुख मिळत नाहीं याचें कारण लो-
[illegible]या धर्माप्रमाणें कोणी त्याप्रमाणें वागत नाहीं हेंच होय. कारण धर्म हा सर्वांना सुख देणा-
आहे. धर्माचें आचरण कोणीही करीत नाहीं म्हणून त्यास सुख मिळत नाहीं. याचें उदाहरण-
शिबी राजा हा होय. आपला धर्म राखण्याकरितां केवळ आपलें सत्व राखण्या[illegible] आप-
[illegible] देह सुद्धां ज्यानें अर्पण केला. असा जो शिबिराजा त्याच्या यज्ञांत प्रत्यक्ष देवांनी [illegible]
रूपानी येऊन हविर्भाग ग्रहण केले. अशा धर्माचें प्रत्येकानें आचरण केलें पाहिजे. या ध[illegible]पासून
पुष्कळ फायदे आहेत. सुख, मानमरातब, देवाचें प्रेम इत्यादि गोष्टी केवळ धर्माचरणानें
[illegible]तात. अलीकडे कोणीही धर्माचरण करीत नाहींत म्हणून त्यास सुख प्राप्त होत नाहीं.
[illegible]नसंध्या, देवपूजा इत्यादि टाकून केवळ कॉंग्रेस वगैरे करितां पैसे दिले म्हणजे आ-
[illegible]र्म केला असें कित्येकांना वाटतें. पूर्वी शिवाजीसारखे वीर, समर्थांसारखे साधुसंत हे
[illegible] रक्षणाकरितां खटपट करीत होते व शेवटीं त्यांनीं धर्म रक्षणकरितांकरितांच दे[illegible]
[illegible]विले. परंतु हल्लीं धर्माकरितां कोणीही खटपट करीत नाहीं हा कलीचाच महिमा होय दुस-
[illegible] कांहीं नाहीं. पूर्वी लोक आपापल्या धर्माप्रमाणें वागत होते म्हणून त्यांना सर्व राजे व देव सु-
[illegible] भीत होते. पूर्वकाळीं या भरतखंडांत सर्व लोक आपल्या धर्माप्रमाणें वाग-
त होते म्हणून या भारतवर्षामध्यें ब्रह्मादि देवांनि सुद्धां जन्म घेतले. 'यदा यदा हि धर्मस्य-
ग्लानिर्भवति भारत। अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्॥. याप्रमाणें भगवंतांनीं सु-
द्धां गीतेमध्यें म्हटलें आहे. या श्लोकावरून असें दिसतें कीं, देवानांसुद्धां धर्मच आवडत
होता. अधर्माची चीडच होती. भगवान् कृष्णाना सार्वभौम दुर्योधनानें जेवावयाला बोलावि-
लें असतां ते त्याच्या घरीं गेले नाहींत परंतु यःकश्चीत दासीपुत्र विदुर त्यानें बोलाविलें-
असतां त्याचें घरीं मोठ्या प्रेमानें गेले याचें कारण धर्मच होय. दुर्योधन हा धर्मानें वाग-
त नव्हता म्हणून त्याचें घरीं गेले नाहींत. व विदुर धर्म आचरण करीत होता म्हणून त्या-
[illegible] पंचपक्वान्नांच्या भोजनापेक्षां त्यांना कण्याचें भोजनच चांगलें वाटलें याचें [illegible]
[illegible]च होय. परदेशांतील लोकांना आपल्या धर्माचा किती अभिमान आहे पहा-
[illegible]ल्या अधिकार बळामुळें आपला धर्म चोहोंकडे पसरवीत आहेत त्यांना अ-
[illegible] आहे त्या अधिकाराच्या जोरावर ते आपला धर्म चहूंकडे सहज पसरवितील परंतु

॥ श्रीगणेशदत्तगुरुभ्योनमः ॥

विषय :- विद्या अर्थ फायदे उपसंहार.

विद्येनेंच मनुष्या आलें श्रेष्ठत्व या जगामाजी न दिसे एकही वस्तु विद्येनेंही अ-
साध्य आहे जी॥ याप्रमाणें एका कवीनें म्हटलें आहे. या जगामध्यें मनुष्याला मोठेपणा जो मि-
ळाला आहे. तो केवळ विद्येनेंच मिळाला आहे. एकही पदार्थ असा नाहीं कीं तो विद्येनें
साध्य होणार नाहीं तर सर्व वस्तु विद्येनें साध्य होण्यासारख्या आहेत. विद्या ही सर्वांना आवड-
ती आहे. मग ती कोणचीही असो. विद्येनें मनुष्याला मान मरातब इत्यादि सर्व सुखें प्राप्त होता-
त म्हणून विद्या ही मनुष्यानें प्राप्त करून घेतली पाहिजे व दुसऱ्यालाही ती दिली पाहिजे. ह-
ल्लीं पुष्कळ लोक विद्या शिकतात. परंतु ती विद्या दुसऱ्याला देत नाहींत. थोडी विद्या आली कीं
लोकांस त्या विद्येबद्दल गर्व उत्पन्न होतो. "यदा किंचिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदांधः सम[illegible] तदा स-
र्वज्ञोस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः॥ यदा किंचित् किंचित् बुधजनसकाशादवगतं तदा मूर्खो-
ऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः॥१॥" असें भर्तृहरीनें म्हटलें आहे. या श्लोकावरून असें
दिसतें कीं थोडी विद्या येऊं लागली म्हणजे मनुष्य मदांध होऊन जातो त्याला वाटतें मा-
झ्यासारखा कोणीच विद्वान नाहीं मीच मोठा विद्वान आहे. याप्रमाणें तो आपणासच मो-
ठा विद्वान समजून इतरजनांस तुच्छ करितो. [illegible] परंतु जेव्हां खरे विद्वान लोक-
भेटतात, त्यांची गांठ पडतांच मी विद्वान नाहीं असें त्याला वाटून त्याचा सर्व ग-
र्व आपोआप नाहींसा होतो. अशा प्रकारें जे धड विद्वान नाहींत व अविद्वानही नाहींत
त्यांची अशी स्थिति होते पूर्वी सर्व लोकांना विद्वान लोक आपली विद्या देत असत परंतु ह-
ल्लीं विद्या देत नसून त्या लोकांजवळ जी विद्या असेल ती आपल्याला कशी मिळेल अ-
सें चिंतन करीत असतात. असें न करितां प्रत्येक मनुष्यानें आपली विद्या दुसऱ्यास-
देऊन त्याची आपण घ्यावी. हल्लीं विद्येचा प्रसार जोरानें होऊं लागला आहे. विद्येचा प्र-
सार होण्यास मासिक पुस्तकें, व इतर विद्येला उपयोगीं अशीं पुस्तकें वाचावीं. म्हण-
जे विद्येचा प्रसार लवकर होतो. रा. रा. विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांचे निबंध व-
इतर कांहीं लोकांचे निबंध वाचावेत म्हणजे विद्या लवकर येते. पुष्कळ लोकांना
वाटतें कीं वर्तमानपत्रें वाचल्यानें पुष्कळ ज्ञान होतें म्हणजे मोठीं जीं पुस्तकें तीं सर्व
वाचण्यापेक्षां त्यांचे सार ज्यांत आहे अशीं मासिक पुस्तकें वाचल्यानें ज्ञान होतें. अ-
सें पुष्कळ लोकांना वाटतें परंतु खरें ज्ञान होण्यास अशीं पुस्तकें, कादंबऱ्या नाटकें इत्यादिक पुस्त-
कें वाचण्यापेक्षां खरीं ज्ञानदायक पुस्तकें वाचावीं. वर्तमानपत्रकारांचा उद्देश लो-
कांना ज्ञान व्हावें असा नसून केवळ आपलीं वर्तमानपत्रें खपावीं व आपल्याला पु-
ष्कळ पैसे मिळावें असाच असतो. हल्लीं बरेच लोक अशिक्षित आहेत. कारण त्यांना
विद्या देणारा असा कोणी नाहीं. विद्येच्या जोरावर मनुष्य वाटेल त्याला वळवूं शकतो

मोठमोठ्या श्रीमान मुलांनादेखील विद्या शिकण्याची इच्छा होत नाही गरी-
ब मुलांपैकीं कांहीं जणांना इच्छा होते परंतु त्यांना परिस्थिति अनुकूल नसते.
कारण फी द्यावी लागते परंतु ती फी कांहीं जणांना देण्यास अनुकूल असते तर कां-
हीं जणांना अनुकूल नसते. मग ज्यांना अनुकूल नसते त्यांनी विद्या शिकूं नये का-
? तर त्यांना जे श्रीमंत असतील त्यांनी मदत करून त्या विद्या द्यावी. म्हणजे पु-
ढे चांगलें काम होईल. त्याला विद्या आली म्हणजे तो पुढे मोठमोठी देश-
कार्ये करून अशिक्षित लोकांना चांगलें वळण लावून देतो. व ज्यांनी त्याला विद्या
शिकण्यास मदत केली, त्यांनाही सुख देतो. असो. विद्या आली असतां मनु-
ष्यानें गर्व कधीही करूं नये. कारण त्यापासून फार भयंकर तोटे होतात. याचें उदाह-
रण [illegible]ीत हा होय. यवक्रीत हा विद्याप्राप्तीकरितां अनेक दुष्कर तप करून
[illegible] व थोडी विद्या प्राप्त झाली असतां गर्व करून रैभ्याचा अपराध क-
रून त्याच्या शापानें मृत झाला. याचें कारण विद्येसंबंधीं गर्व होय. विद्या ही
सर्व जगामध्यें अत्यंत उपयुक्त वस्तु आहे. या विद्येच्या जोरावर सर्व यंत्रें
वगैरे झाली आगगाड्या, आगबोटी, विमानें वगैरे जे कांहीं नवीन म्हणून
सृष्टीत दिसत आहे तें सर्व विद्येच्या योगानेंच आहे. मात्र ती विद्या म्ह-
णजे भौतिक विद्या होय. आतां विद्या म्हणजे परविद्या किंवा स्वविद्या
शिकावी हा प्रश्न सध्यां उपस्थित झाला. हल्लीं मराठी विद्येकडे कोणाचें ही
लक्ष्य नाहीं जो तो इंग्रजी शिकण्यास जातो. एखादे वेळीं संस्कृत किंवा
मराठी यामध्यें पत्र लिहावयाचें म्हणजे अगदीं कंटाळा वाटतें परंतु इंग्र-
जीमध्यें पत्र लिहावयाचें असलें तर अगदीं उत्साह वाटतो. परविद्येवर
आसक्ति न ठेवतां केवळ स्वविद्येवरच ठेवावी. पूर्वी ज्याची जी भाषावि-
द्या असेल त्या भाषेंतच लोकांमध्यें पत्रव्यवहार वगैरे कार्ये होत.
अशाप्रकारें प्रत्येक मनुष्यानें स्वविद्याच शिकावी निदान कोणती-
तरी विद्या शिकावी त्यानें मनुष्याचें मन मृदु व सुशिक्षित होतें.
व त्या मनुष्यापासून सर्वांना सुख होतें. असो माझ्या हातून नित्यं
तर विद्येची सेवा घडावी मला विद्या प्राप्त व्हावी याप्रमाणें गजा-
ननाजवळ प्रार्थना करून मी हा निबंध पुरा करितों.

दत्तात्रय धुंडिराज कवीश्वर.

श्रीगणेश दत्तगुरु [illegible]

विषयः- द्रव्य अर्थ फायदे तोटे उपसंहार

द्रव्य म्हणजे अत्यंत उपयुक्त वस्तु आहे या द्रव्याच्या योगानें सर्व प्रा-
णिमात्र आपणाला वश होतात "वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ज्ञानवृद्धा बहुश्रुताः इत्येते
धनवृद्धस्य द्वारे तिष्ठन्ति किंकराः,, याप्रमाणें एका कवीनें म्हटलें आहे. वयानें वृद्ध झा-
ले, तप ज्यांनीं पुष्कळ केलें आहे असे तपस्वी, त्याचप्रमाणें ज्ञानी, पुष्कळ झालें पुराणें ज्यां-
नीं ऐकली आहेत असे हे सर्व लोक केवळ द्रव्यवान पुरुष जो असतो त्याच्या द्वारामध्यें र-
खडत पडलेले असतात असा या धनाचा प्रभाव आहे. देशाटन, विद्या इत्यादि वस्तु केव-
ळ धनानें प्राप्त करून घेता येतात. याकरितां प्रत्येकानें द्रव्यार्जन करण्याकरितां झटलें -
पाहिजे. द्रव्यानें परमार्थ सुद्धां साधता येतो एखादे तपस्वी आपल्या घरीं आले असतां
त्यांचा आदरसत्कार करून त्यांना भोजन घालून व द्रव्य देऊन संतुष्ट केलें असतां
परमेश्वरप्राप्ती सहज होणारी आहे. द्रव्यानें व प्रेमानें बलरामास वश करून दुर्योधना-
नें त्याच्याकडून गदायुद्ध प्राप्त करून घेतलें व शेवटीं आपला शिष्य दुर्योधन हा श्री-
मंत आहे याच्याघरीं आपली मुलगी दिली असतां तिला सुख होईल असें मनांत आ-
णून दुर्योधन पुत्र जो लक्ष्मण याला आपली मुलगी देण्यास बलराम तयार झाला हा
केवळ द्रव्याचाच प्रभाव होय. ज्या मनुष्याजवळ द्रव्य नाहीं त्याला कोणीही विचा-
रीत नाहीं आईबाप विचारीत नाहींत, बहीण भाऊ कोणीही विचारीत नाहींत. आ-
पल्याजवळ द्रव्य जोपर्यंत असतें तोपर्यंत मित्रमंडळी घरीं येतात आपल्याला मान-
देतात. परंतु ज्याच्याजवळ द्रव्य नाहीं त्याला पूर्वी मित्रपणा दाखविणारे जे लोक अस-
तात ते विचारीत तर नाहींतच परंतु बोलत सुद्धां नाहींत. द्रव्य जवळ असलें म्हण-
जे मनुष्याला पुष्कळ सुख होतें. द्रव्य मिळविण्याकरितां सर्व खटपट करीत असता-
त परंतु त्यांना द्रव्यप्राप्ती होत नाहीं याचें कारण ते दान करीत नाहींत या जन्मीं
दान केलें म्हणजे पुढच्या जन्मीं पुष्कळ द्रव्य मिळतें. व त्यापासून मनुष्याला-
सुख मिळतें. दान करणें तें सुद्धां चांगल्या रीतीनें करावें व सत्पात्र पाहून करावें.
गाडी, आगगाड्या, आगबोटी इत्यादि साधनें केवळ पैशाकरितां झाली आ-
हेत. द्रव्य असेल तरच या सर्वांचा उपभोग घेतां येतो. द्रव्य जवळ असलें म्हण
जे आपल्या हातून पुष्कळ पुण्यकर्में होतात. अन्नदान घडतें अशीं पुण्यक-
र्में आपल्या हातून घडून आपल्याला मृत्यूनंतर चांगला लोक मिळतो. ते-
व्हां प्रत्येकानें द्रव्य मिळविण्याकरितां खटपट करावी. म्हणजे त्यांत आपला-
स्वार्थ व परमार्थ दोन्ही साधेल. आतां द्रव्य मिळविणारा जो असतो तो सुद्धां
चांगला असावा लागतो एखाद्या दुर्जनानें मिळविलेलें द्रव्य राजा कींवा त-

[illegible] यांच्याकडून हरण केलें जातें त्यानें वाईट मार्गानेंच तें द्रव्य मिळविलेलें असतें म्हणूनच देवाला नाहीं व धर्माला ही नाहीं फार तर काय इतकीं पापकर्में करून मिळविलेलें द्रव्य स्वतःला सुद्धां मिळत नाहीं तर तें द्रव्य अशा प्रकारें घरांतून जातें म्हणून मनुष्यानें चांगल्या मार्गानेंच द्रव्यप्राप्ती करून त्याची वाईट मार्गानें कधीही घेऊं नये. आतां कृपण मनुष्य जो असतो तो आपल्याजवळच्या द्रव्याचा आपण ही उपयोग करून घेत नाहीं व लोकांनाही देत नाहीं या जन्मीं तो दान वगैरे करीत नाहीं म्हणून त्याला पुढच्या जन्मीं अन्न सुद्धां मिळण्याची पंचाईत पडते म्हणून मनुष्यानें केव्हांही कृपणपणा न करतां सत्पात्रीं दान इत्यादि पुण्यकर्में नित्य करीत असावें म्हणजे त्याला सुख होईल. द्रव्यहीन पुरुषाला वारंवार दुःखें येतात. "दारिद्र्य मरणा तुलित मरण बरें दारिद्रता खोटी मरणांत दुःख थोडें दारिद्र्यांत व्यथा असे मोठी," असें चाणक्यानें म्हटलें आहे. मरणांत दुःख थोडें असतें त्यावेळेपुरतें असतें. परंतु दारिद्र्यतेंत सबंध जन्मभर दुःख होतें. त्यांतही दारिद्र्यता अगोदर श्रीमंती असून नंतर आलेली असली तर ती फारच वाईट होय. आपल्या या भारतवर्षांत पूर्वी सर्व लोक सुखी होते हल्लीं कोणाजवळही द्रव्य नाहीं ज्याच्याजवळ द्रव्य आहे त्याला दान करावेंसें वाटत नाहीं. आणि हल्लीं पैसा सट्टे सिनेमा यांकडे फार जातो म्हणून देशामधील पैसा संपून हल्लीं सर्व लोक दुःखी झाले आहेत तेव्हां प्रत्येकानें आपला पैसा सत्कर्माकडे लावावा. म्हणजे त्याचें कल्याण होईल. द्रव्यापासून वरील प्रकारचे पुष्कळ फायदे आहेत. आतां द्रव्यापासून तोटेही पुष्कळ आहेत. द्रव्य पुष्कळ असलें म्हणजे मनुष्याला गर्व उत्पन्न होतो. इंद्रानें द्रव्यमदामुळें आपल्या गुरूंचा अपमान केला. नंतर त्याचे गुरु अदृश्य झाले नंतर त्याला पुढें पुष्कळ त्रास झाला. म्हणून मनुष्यानें द्रव्य जरी आपल्याजवळ पुष्कळ असलें तरी त्याजबद्दल गर्व न करतां चांगलें वागावें. आपल्याला द्रव्य मिळावें, आपण पेशवे व्हावें. ऐवढ्या करितां आनंदीबाईनें नारायणराव पेशव्याचा वध केला. पुढें सर्व कारभारी मंडळीचें व राघोबादादांचें वांकडें आलें याप्रमाणें आपापसांत भांडण लागल्यामुळें या राष्ट्रांत विदेशी जे इंग्रज त्यांचा प्रवेश होऊन त्यांना हें राष्ट्र मिळालें. म्हणून मनुष्यानें द्रव्याबद्दल मनांत गर्व न धरतां चांगल्या कर्माकडे त्याचा व्यय करावा म्हणजे त्याचें सर्व बाजूंनीं कल्याण होईल. असो. द्रव्याचा सत्कर्माकडे व्यय होवो व आमचें हें राष्ट्र उदयाला येवो अशी ईश्वराजवळ प्रार्थना करून हा निबंध पुरा करितों

दत्तात्रय धुंडिराज कवीश्वर.

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः

विषय:- इतिहास अर्थ फायदे उपसंहार

या जगांत इतिहास हा सर्वांना उपयुक्त असा आहे या इतिहासानें मनुष्याचें ज्ञान वृद्धिंगत होतें म्हणून इतिहासवाचन प्रत्येकानें अवश्य करावें. म्हणजे त्याचा फायदा सर्व लोकांस त्या मनुष्यापासून मिळून सर्व लोकांची प्रीति त्या मनुष्यावर बसते व सर्व लोकांकडून त्यास मान मिळतो "नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते" असें म्हटलें आहे या जगांत पवित्र अशा वस्तु पुष्कळ आहेत. परंतु त्या वस्तुमध्यें ज्ञान हें श्रेष्ठ आहे आतां ज्ञान हें दोन प्रकारचें आहे एक व्यावहारिक ज्ञान व दुसरें पारमार्थिक ज्ञान हीं दोन्हीं ज्ञानें या इतिहासवाचनापासून मनुष्यास प्राप्त होतात. तीं कशी प्राप्त होतात हें आपण पाहूं. या इतिहासावलोकनामुळें मनुष्यास व्यापक बुद्धी येते. प्रत्येकास बुद्धी असतेच परंतु त्या बुद्धीला व्यापकता आली म्हणजे त्या मनुष्याचें कोठेंही नडत नाहीं. तो मनुष्य आपल्या बुद्धीनें लोकांना सन्मार्गाला लावतो. त्या मनुष्यानें इतिहासांतील संतांच्या व राजपुरुषांच्या गोष्टी वाचलेल्या असतात. त्या लोकांचें उज्ज्वल चरित्र त्याचे डोळ्यापुढें सदोदित राहून तो मनुष्य त्यांच्याप्रमाणें आचरण करतो व सर्व लोकांना तसें वागा, म्हणजे तुम्ही सुद्धां त्यांच्याप्रमाणें व्हाल असें सांगतो. पारमार्थिक ज्ञान इतिहासावरून मिळतें तें कसें? तर पौराणिक काळच्या इतिहासावलोकनामुळें त्या त्या लोकांनी पूर्वीचे आचार करून व कशा आचरणानें ते सद्गतीला गेले हें कळून त्याप्रमाणें आचरण केलें असतां त्याला ज्ञान होऊन तो लोकांच्या कल्याणा करतां झटतो. आतां इतिहासापासून ब्रम्हज्ञान कसें मिळतें तें नुसत्या वाचनामुळें ज्ञान झालें असतें तर असे पुष्कळ लोक सद्गतीला ज्ञानी झाले असते. वाचनापासून जें ज्ञान होतें तें नुसतें शाब्दीक ज्ञान असतें. तें कांहीं खरें ज्ञान नाहीं. खरें ज्ञान सद्गुरूंची कृपा झाल्यावाचून मिळत नाहीं असें जरी आहे तरी देखील खरें ज्ञान होण्यास मूळ कारण इतिहासच आहे. तें कसें हें प्रथम पाहूं. पुराणें वगैरे वाचून किंवा नुसतीं ऐकून मनुष्याच्या मनाला तात्पुरती तरी तळमळ लागते कीं पूर्वीच्या लोकांनी सदाचरणानें ~~[illegible]~~ आपली कीर्ती अजरामर करून ठेवली आणि आम्ही दुराचरणानें मागचा पुढचा कांहीं विचार न करतां केवळ द्रव्यार्जन करतो. असे विचार श्रवण वाचनामुळें मनांत येतात. परंतु ते विचार सर्वकाळ मनांत रहात नाहींत. एखाद्या बगीच्यांत अगर दुसरीकडे कोठे गेल्याबरोबर ते विचार मनांतून निघून जातात. सदोदित अशी तळमळ ज्याला लागते त्याला आपोआप सद्गुरूंची भेट होऊन खऱ्या ज्ञानाची प्राप्ती होते सर्व ज्ञानी होत नाहींत त्याचें हेंच कारण होय.

या इतिहासातले अनेक [illegible], शूर पुरुषांच्या, राजकारस्थान्यांच्या [illegible]
च्या हकीकती ऐकून त्यांप्रमाणे आपण नाहीं असें पाहून इतिहास [illegible]
[illegible]च्या एखाद्यातरी मनुष्यास [illegible]
[illegible]गाने तो स्वत: त्यांप्रमाणें आचरण करतो व लोकांनाहि [illegible]
सांगतो. आता लोक भिन्न रुचिरेहि लोक:, [illegible]
च कांहीं त्यांचे एकमत असें नाहीं परंतु त्या [illegible]
ऊंचे कांहीं तरी लोक असतात. म्हणूनच हल्लीं [illegible]
क मंडळ इत्यादि मंडळें निघालीं आहेत. व त्यांनीं [illegible]
सावरून पुरातन कालीन [illegible] इमारती [illegible]
थें असलेलीं पुस्तकें, बखरी इत्यादिक [illegible]
विलें आहे व त्यामुळें हल्लीं बरीच मंडळी इतिहास [illegible]
करूं लागली आहेत. देशाच्या उन्नतावस्थेस [illegible]
वाचन हें व त्याचें ऐशी कारण आहे. शिवाजी, तानाजी, नाना फडणीस
[illegible] इत्यादिक वीर व मुत्सद्दी पुरुषांनी स्वराज्याकरितां झटले
नव्हे तर आपल्या जातीचे हाल होतात म्हणून आपल्या [illegible]
[illegible] मोंगलाकडून मारल्या जातात. त्यांना सुखी [illegible]
[illegible] इत्यादि कारणांकरितां आपल्या [illegible]
[illegible] त्या थोर पुरुषांची चरित्रें वाचून आपल्या [illegible]
हींच कां परिणाम होणार नाहीं. काहीं ठिकाणीं असें लिहिलें आहे कीं
शिवाजीला लिहितां, वाचतां सुद्धां येत नव्हतें. तो खरें असो किंवा नसो.
परंतु रामायण, महाभारत इत्यादिकांतील वीरांच्या गोष्टी ऐकून
व आपल्या भारतभूचे म्हणजेच त्यांतील लोकांचे आर्त विलाप
ऐकून आणि गोमातेचे हृदयद्रावक आलाप श्रवण करून, आपल्या [illegible]
वाची देखील पर्वा न करतां ज्यांनीं या आपल्या भारतभूला, गोमाते
ला यवनांच्या त्रासांतून सोडविलें यांच्या गोष्टी ऐकून, वाचून सुद्धां
धडधडीत आपल्या हातानें गोमातेला बाजारांत कसाबाच्या हातीं देणा-
रे कितीतरी लोक या समाजांत दिसत आहेत परंतु त्यांच्याशीं आपल्या
ला कांहीं कर्तव्य नाहीं परंतु ज्यांच्या मनावर पुरातन गोष्टींचा कांहींतरी
परिणाम झाला आहे त्यांच्या हातून गोरक्षण इत्यादिक संस्थानें [illegible]
येतच आहे. असो. असेंच उत्तरोत्तर इतिहासवाचनामुळें, गोमातेला, व तसेंच भारत [illegible]
[illegible]मीयांच्या [illegible]तापासून सोडविण्याचें तेज कांहींतरी लोकांच्या अंगामध्यें [illegible]
मयूरेश चरणीं प्रार्थना करून हा निबंध पुरा करतो.

दत्तात्रय धुंडिराज कनीस्कर.